

עוד לעניין "נראָה לי" לשון הווה

במאמרו "נראָה לי – נראָה לי" (לשונונו לעם נ [תשמ"ט], ד, עמ' 193-190) העלה יצחק צדקה את הסברה המתקבלת על הלב שההגייה הלא תקנית המקובלת של צורות הפועל בהווה נראָה, נעֶשָה, נבְנָה וכדומה ("זה לא נראָה לי"; "הולך ונעֶשָה חושך"; "הבית הולך ונבְנָה") מקורה ברצון הבלתי מודע של דובר העברית לבדל בין צורות ההווה הללו לצורות עתיד מדברים בבניין קל (אנחנו נראָה, אנחנו נעֶשָה, אנחנו נבְנָה).

בשורות אלו אני מבקש להפנות את תשומת הלב לדברים אלו ממש שכתב ר' יעקב עמדין בחיבורו "לוח ארש" שיצא לאור לפני כמאתיים וחמישים שנה.

הספר "לוח ארש" שני חלקים לו, ושניהם דברי השגה חריפים על סידור "בית תפלה" של ר' זלמן הענא (להלן: רז"ה) ובעיקר על החיבור "שערי תפלה" הנלווה אליו. "שערי תפלה" עצמו הוא בעיקרו ספר השגות של רז"ה על סידורם של ר' עזריאל ובנו ר' אליהו מווילנא.¹ והנה במסכת אבות (הנדפסת כידוע בסידורי התפילה האשכנזיים) ניקדו ר' עזריאל ור' אליהו: "ונעֶשָה [העוסק בתורה] כמעין המתגבר" (אבות ו, א²), ועל כך יצא רז"ה והשיג בזה הלשון:

ונעֶשָה כמעין המתגבר השייך בסגול"ל כמשפט לשון זכר מבינוני נפעל ועל ידי רבי עזריאל ורבי אליהו נדפס ונעשה בקמץ השייך וטעות הוא, כי מה שהור בקמץ"ץ מזה המשקל לשון נקבה הוא מה שלא יצדק בנדון דידן.³

יצוין שהשגתו זו של רז"ה דומה להפליא בלשונה לדברים שכתב ר' שבתי סופר בסידורו,⁴ כמאה שנים ויותר לפניו, אלא שדייק רש"ס יותר מרז"ה, שלא פירש את הצורה נעֶשָה הקמוצה כצורת נקבה בלבד אלא כתב: "כי כאשר תנקד השייך בקמץ"ץ אז הוא פעל עבר לזכר או בינוני לנקבה", ואף הוסיף וציין למה שכתב בזה הרד"ק "במכלול באבן השביעית בפירוש פסוק אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה (קהלת ח')". (וראה על דברי רד"ק אלו עוד להלן). והנה למרות דבריו אלו שב"שערי תפלה", בסידורו של רז"ה גופא, "בית תפלה", דף עג ע"ב נקד כבסידורם של ר' עזריאל ור' אליהו: "ונעֶשָה כמעין המתגבר" בשייך קמוצה, ועל כך כתב ר' יעקב עמדין:

ונעשה. נקד קמץ, איני יודע אם בשגגה אם במתכוון וחזרה היא כי לא שמר מוצא שפתי קולמוסו בשערי תפלה שלו שם כתב צ"ל בסגול לשון בינוני, איברא מחינא ליה אמוחא⁵ בלוח ארש ח"א,⁶ שאין כלל זה צודק כמ"ש מן הכתוב "ה' נראה" ובקהלת כל "נעשה" בו קמוצים, וידוע שדבר החכם בהווה תחת השמש. לכן ודאי הוא הנכון יותר שלא יתחלף בנו"ן האיתן ברבים מדברים בעדם, ועיין שאילת יעבץ (סימן ק"ד).⁷

¹ כל אלו חיבורים בני המאה הי"ח. וראה עליהם במאמרי "דקדוקי לשון התפילה ומסורות אשכנזיות בלשון חז"ל העולות מהם", לשונונו סב (תשנ"ט), ג-ד, עמ' 257-283, ובעיקר עמ' 259-261 שם.

² פרק שישי של מסכת אבות הנקרא "פרק קניין תורה" אינו מגוף המסכת אך בדפוסי המשנה הוא מסתפח אליה כפרק השישי שבה.

³ ספר שערי תפלה, יסדו [...] שלמה זלמן [...] כ"ץ [...] מק"ק הענא, יעסניץ תפ"ה, סימן רצג (ונדפס עתה מחדש בתוך לוח ארש, מהדורת דוד יצחקי [להלן, הערה 8], עמ' רפו).

⁴ סדור... שבתי סופר, מהדורת יצחק סך ואחרים, חלק ג', בלטימור תשס"ב, עמ' 617.

⁵ על פי מגילה יט ע"ב. מילולית: "אולם הפינו על מוחו", ופירושו: סתרנו את דבריו.

⁶ הערת המהדיר שם: "בחלק א' לא מצאתי, ונראה שהכוונה לנידון נהיה שצ"ן עליו בחלק א' סי' תמג".

⁷ "שאלת יעבץ" הוא אחד מחיבורי תשובותיו של ר' יעקב עמדין. בסימן קד שם דן בהרחבה בנוסח ברכת הנהנין "שהכל נהיה בדברו", ודחה דקדוקם של כמה פוסקים שהגיית נהיה בקמץ, היינו לשון עבר, נראתה להם לשון גידוף כלפי שמיא, כאילו רק בעבר הכול נהיה בדברו ולא כן בהווה חלילה, ומשום כך תבעו להגות שהכול נהיה בדברו. ר' יעקב עמדין מקיים שם לשון נהיה ומבאר מדוע ראוי הוא להיות בלשון עבר. עוד הוא מעיד שם על אביו, החכם צבי, "ששחק בלעג הרבה על האומרים בסגול". תשובה זו הובאה בכלל תשובותיו של ר' יעקב עמדין בענייני דקדוק הלשון שליקט יצחקי וסיפחו אל מהדורתו "לוח ארש" (לעיל, הערה 4), עמ' שצד ואילך.

הזכיר כאן ר' יעקב עמדין את לשון הכתוב "אשר עין בעין נִרְאָה אתה ה'" (במדבר יד, יד) שהוא לשון הווה,⁹ והוסיף וציין ללשונות "נעשה" שבקהלת שכולן לשון הווה לשיטתו, שהרי "דיבר החכם בהווה תחת השמש", היינו בהנהגת העולם. ואכן תשעה לשונות נִעְשָׂה הן בקהלת ואלו הן:

- ונתתי את לבי לדרש ולתור בחכמה על כל אשר נִעְשָׂה תחת השמים (א, יג)
- וטוב משניהם אשר עָדָן לא היה, אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נִעְשָׂה תחת השמש (ד, ג)
- את כל זה ראיתי וְנָתַן את לבי לכל אשר נִעְשָׂה תחת השמש (ח, ט)
- אשר אין נִעְשָׂה פתגם מעשה הרעה מהרה (ח, יא)
- יש הבל אשר נִעְשָׂה על הארץ (ח, יד)
- כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את הענין אשר נִעְשָׂה על הארץ (ח, טז)
- כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נִעְשָׂה תחת השמש (ח, יז)
- זה רע בכל אשר נִעְשָׂה תחת השמש (ט, ג)
- וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נִעְשָׂה תחת השמש (ט, ו)

כשאתה מעיין בכל אותן תשע לשונות אתה רואה שאכן רובם ככולם מדברים בנעשה בהנהגתו של עולם – "על הארץ", "תחת השמים" או "תחת השמש". בכתוב אחד בלבד "אשר אין נִעְשָׂה פתגם מעשה הרעה מהרה" (ח, יא) לא נזכר אחד מאותם ביטויים המורים על הרגילות, אולם לשון הווה משתמעת ממנו ובו, משלילת הפועל נִעְשָׂה בלשון "אין". ולא בכדי נזקק רד"ק לבאר אותו, ונדחק לפרש בו לשון נִעְשָׂה שהוא הווה נקבה מצד המילה רְעָה הנזכרת בפסוק:

וכן אמר נעשה לשון נקבה, כי מפני מלת אין נאמר כי נעשה בינוני לנקבה, שאלו היה נפעל

עבר לזכר היה אומר לא נעשה, כי מלת אין לא תפול על העוברים [...] ואמר נעשה לשון

נקבה על הרעה שזכר שהוא לשון נקבה.¹⁰

לא כן ר' יעקב עמדין שכשם שלשון נִרְאָה שבמדבר מתפרשת לו לשון הווה (שלא כאבן עזרא) כך מתפרשת לו גם לשון נִעְשָׂה שבקהלת (שלא כרד"ק), והוא אף מודיע מה טעם נשתנו צורות אלו שעיי"ן הפועל שלהן קמוצה ואינה סגולה: "שלא יתחלף בנו"ן האיתן ברבים מדברים בעדם". הוא אשר אמרנו: הם הם הדברים שהעלה יצחק צדקה במאמרו הנזכר, כמאתיים וחמישים שנה אחרי ר' יעקב עמדין.

⁸ לוח ארש, ב, סימן קצה. מהדורת דוד יצחקי, טורונטו תשס"א, עמ' ריב.

⁹ וראה ההפניה לדברי בר-אשר בהערת העורך במאמרו של צדקה שם, עמ' 193, הערה 2. ויצוין לאבן עזרא על אתר המקיים את נִרְאָה שבכאן כלשון עבר נסתר, ומציין לכמה דוגמאות נוספות במקרא שאין מתקיים בהם התאם בין גוף הכינוי נושא הפועל לגוף שבפועל עצמו (אתה נִרְאָה במקום "אתה נראית").

¹⁰ מכלול, מהדורת ריטנברג, ליק תרכ"ד, ח ע"ב.